10. Sponholz Christine Teaching Audiovisual Translation. Theoretical Aspects, Market Requirements, University Training and Curriculum Development [Electronic source]. – 2003. – Access mode: http://isg.urv.es/library/papers/thesis_Christine_Sponholz.doc

В. Кушнерик
(Чернівці)

ФОНОСЕМАНТИЧНІ КОНСТАНТИ У РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВАХ

У статті досліджуються подібності та розбіжності фонологічних систем германських та слов'янських мов у кількісному та якісному співвідношенні, встановлюються фоносемантичні константи та розглядається взаємозв'язок між мотивом тексту та його складниками –лексемами, морфемами, фонестемами і фонемами.

В статье исследуются сходства и расхождения фонологических систем германских и славянских языков в количественном и качественном соотношении, устанавливаются фоносемантические константы и рассматривается взаимосвязь между мотивом текста и его составляющими – лексемами, морфемами, фонестемами и фонемами.

The similarities and differences of the phonological systems in Germanic and Slavic languages in qualitative and quantitative aspects have been elucidated in the article. Phonosemantic constants have been established and the interconnection between text motive and textelements – lexemes, morphemes, phonesthemes and phonemes – has been understudy.

Проблема фоносемантизму залишається актуальною впродовж тривалого часу. Теоретико-експериментальні пошуки мовознавців у цій царині спрямовані на встановлення спільних рис у функціонуванні фонологічних одиниць різносистемних мов (С. В. Воронін, О. П. Журавльов, В. В. Левицький, H. Müller, J. Orr, E. Sapir, I. K. Taylor, D. Westermann), на з'ясування фонаційних ознак, які формують асоціативно-символічні значення (далі − АСЗ) фонем і фонестем у лексичних одиницях різних стилістичних рангів (І. А. Азанаєв, О. Б. Міхальов, М. В. Панов, A. H. Black, R. Brown, F. W. Housholder, E. Hornbostel), а також у текстах різних стилів (Р. І. Аванесов, О. П. Воробйова, Г. М. Іванова-Лук'янова, Н. Д. Канкія, P. Bolinger, H. Brekle, I. Stenzel). До вивчення фоносистем залучається цілий спектр різноманітних методів аналізу, провідними серед яких є: зіставний (С. І. Бернштейн, І. О. Бодуен де Куртене, В. М. Бріцин, Р. О. Будагов, В. М. Вагнер, В. Г. Гак, Є. Д. Поліванов, Л. В. Щерба); порівняльно-історичний (О. М. Газов-Гінзберг, Г. О. Климов, Е. О. Макаєв, J. Grimm, A. Meillet, R. Rask), а також методи структурного (Ю. Д. Апресян, В. І. Перебийніс, Ф. д. Соссюр, Ch. Osgood, R. Tarte) і конструктивного аналізів (F. Thorndike, J. Weiss, M. Wertheimer). Це підкреслює багатоаспектністьфоносемантики як інтегративної дисципліни, яка використовує здобутки не лише фонології та зіставного мовознавства (Ш. Р. Басиров, О. О. Тараненко, Т. М. Корольова), а й психолінгвістики (О. О. Леонтьєв, Р. О. Якобсон, S. Ertel, J. H. Greenberg, W. Mues) та інших суміжних дисциплін.

Суттєво відмінними ознаками у диференціації германських і слов'янських мов є *довгота* / *короткість* та *напруженість* / *ненапруженість* за умови розгляду системи вокалізму. Істотні розбіжності в артикуляції вокальних звуків англійській та німецькій мовах залежно від положення язика розрізняють у горизонтальній площині – голосні *переднього*, *заднього* та *змішаного* рядів; у вертикальній площині – голосні *низького*, *високого* та *середнього* підняття. Досліджуючи загальні та специфічні фонаційні ознаки, притаманні вказаним мовам, установлено, що така релевантна для німецького вокалізму ознака, як тривалість, у ненаголошеній позиції нейтралізується [2]. Голосні російської мови редукуються в мовленні й за *тривалістю* та *якістю*, реалізуючись у 18 алофонах [1], а голосні української мови прагнуть залишитися в межах свого основного алофона, зазнаючи впливу дистантної гармонійної асиміляції до голосного ненаголошеного складу [4]. Це спостереження надзвичайно важливе при порівнянні германських і слов'янських мов, оскільки свідчить про тенденцію до зближення голосних *високого* і *середнього* підняття у германських мовах (А. Кибрик, М. П. Кочерган, М. І. Матусевич, F. Brücke, P. Grüzner, M. Meinhold). Ці твердження безпосередньо стосуються процесу формування *фоносемантичних констант*, оскільки незначні зміни артикуляційних ознак звуків здатні впливати на фоносемантичний біном *"тривалість голосних – темп"* у германських мовах.Так, наприклад,фоносемантична константа через фонаційні ознаки голосних [⊥], [a], [e] виявляє схильність до символізації *дії* у германських

мовах: англ. [o:] *cork – закорковувати, caulk − конопатити, talk − говорити,stalk − крокувати*;*walk − прогулюватися, lock − зачиняти, rock− гойдати, knock − стукати* тощо; нім. [⊥]-[i:] *biegen− гнути, bieten − давати, траплятись, binden − зв'язувати, bringen − приносити, dielen− настиляти підлогу, dirigieren − спрямовувати, diktieren− диктувати* тощо. Аналогічну тенденцію з [e], [i] простежуємо і в слов'янських мовах.

Якщо взяти до уваги дистрибуцію фонем, то вона в германських мовах має більш суттєвий вплив на зміни звуків, ніж у слов'янських. Детальний розгляд досліджуваних фонологічних систем слугує підтвердженням їх різноманіття і водночас свідченням того, що асоціативна символічність (експресивність, змістовність) фонологічних одиниць − досить складне мовне явище, яке не може мати однозначного трактування, адже подекуди ті самі звуки, залежно від артикуляції й позиції у слові, володіють або не володіють певною артикуляційною ознакою, що ускладнює процес пошуку та встановлення фоносемантичних констант і підтверджує, що явище фоносемантизму має відносний характер. Отже, фоносемантична константа – це *звукова реалізація модифікованої ознаки з елементами асоціативно-символічної семантизації, яка формується під впливом значеннєвої сторони лексичної одиниці та має переважно статистичний характер.*

Здійснивши вибірку дієслів *руху, освітлення* та *звучання* чотирьох мов і провівши розрахунки за допомогою критерію χ^2 з метою визначення частки фонем із асоціативно-символічним значенням у зазначених лексемах, можемо зробити такі висновки. Голосні фонеми в англійській та німецькій мовах мають спільні властивості: фонема /⊥/ в англійській мові *активна*, вона презентує значення *руху* (χ^2 = 13,04), і *освітлення* (χ^2 = 10,97) (мін. знач. результат $\chi^2 \geq 3{,}84$ 95% достовірності; $\chi^2 \geq 6{,}64$ 99,9% достовірності). Аналогічно в німецькій мові зафіксовано подібний зв'язок /⊥/ із значеннями – *руху* (χ^2 = 5,32) та *освітлення* (χ^2 = 4,92). Якщо виходити з того, що фоносемантична константа як комплекс фонеми, її фонаційних ознак та їх асоціативно-символічного значення викликана більш частотним вживанням відповідноїфонеми у певній лексиці, тоді у цьому випадку фонаційні ознаки *короткості, високого підняття, переднього ряду* в германських мовах пов'язані зі значенням процесу *руху* (наприклад: англ. *beat − бити, kick − вдарити ногою, kill − вбивати, dig − копати, dip − занурювати* тощо; нім. *gliedern− розчленовувати, hindern− заважати, knipsen−клацати*тощо). Надто*частотна* фонема /i/ в українській мові.Практично у більшості лексем *руху* (χ^2= 11,3), *звучання* (χ^2= 20,18) й *освітлення* (χ^2= 107,03) фонема /⊥/ має високий рейтинг зв'язку звучання зі змістом лексичної одиниці. Аналогічні відповідності притаманні і для слів російської мови: /⊥/ найчастіше трапляється в лексемах *руху* (χ^2= 5,21) і *звучання* (χ^2= 6,42). Отже, можна констатувати, що як у споріднених, так і в неспоріднених мовах виявлена фоносемантична константа, в основі якої лежать такі фонаційні ознаки: *короткість, високе підняття, передній ряд,* визначальні у зв'язку звучання та значення лексем *руху* та *звучання* (германські та слов'янські мови), а фонаційна ознака *короткості* специфічна для германських мов і презентує зв'язок форми і змісту в лексемах *руху* та *освітлення* [2].

Щодо фоносемантичних констант приголосних, типових для досліджуваних мов, можна констатувати:

–*спільними* фоносемантичними константами в лексемах на позначення *руху* є такі диференційні ознаки: "шумність", "глухість", "дзвінкість", "щілинність", "проривність", "лабіалізованість", "сонорність" з високою частотою вживання приголосних [p], [b], [t], [d], [ʃ], [k], [g] у лексемах зі значенням "динаміки" та "змін"; *специфічними*для германських мов можна вважати доволі часте вживання „передньоязикових – проривних", "передньоязикових – піднебінних" та "задньоязикових", "глоткових" приголосних, у той час як характерною рисою слов'янських мов – ознаку "палатальності" [б'], [р'], [х'];

–символічне позначення *звучання* в германських мовах формуютьфоносемантичні константи з розрізнювальними ознаками: "шумність", "проривність", "дзвінкість", "сонорність"; у слов'янських мовах цей перелік доповнює ознака "палатальності";

– реалізацію поняття *освітлення* у лексемах супроводжують фоносемантичні константи з ознаками: "сонорний, зімкнено-прохідний, боковий", "ларингальний", "язиковий" (середньоязиковий); слов'янським мовам притаманні фоносемантичні константи з розрізнювальними ознаками "палатальності" та "язикові, передньоязикові, піднебінні" у відповідній лексиці.

Отже, поряд зі спільними фоносемантичними константами у зіставлюваних мовах існують національно-специфічні, що відображають їхню фонетико-фонологічну структуру.

Для визначення асоціативної символічності фонестемрізносистемних мов проведено розрахунок 2360 одиниць за допомогою □критерію ^{2} та отримано дані стосовно того, які

символічні значення мають ці фонестеми у досліджуваних мовах. Виявлено як абсолютно ідентичні фонестеми за своєю фоносемантикою, так і національно-специфічні з притаманними їм взаємовідношеннями у протиставленні „звучання – значення”. Так, найбільший символічний потенціал експресивності у досліджуваних мовах відзначено експериментально у фонестемах [gl], [sl], [tw], [dr], [bl], [fl], а найменший – у [kr], [pl], [kl]. 68,9% досліджених розподілів фонестемвиявились емоційно забарвленими та символічно значущими.

З’ясовано, що та сама фонестема в межах однієї мовної системи, може бути пов’язана з кількома значеннями. Так, фонестема [fl] (напр., в англійській мові) підтверджує, згідно з підрахунками, наявність певного зв’язку з такими поняттями, як *рух рідини* (χ^2 = 18,01), *рух повітря* (χ^2 = 32,6), *яскраве освітлення* (χ^2 = 4,93), *щось м’яке* (χ^2 = 13,77); фонестема [gl] символізує *яскраве освітлення*, *щось слизьке, вологе* (χ^2=64,5). Фонестема [sl] асоціюється одночасно з трьома значеннями: *слизький* (χ^2 = 53,0), *вузький, довгий* (χ^2 = 5,3), *повільний* (χ^2 = 5,3). Декілька фонестем можуть асоціюватися з однаковим значенням, наприклад, фонестеми [kl] – (χ^2 = 6,84), [tw] (χ^2 = 16,75) символізують *множинність*, а фонестеми [gl] – (χ^2 = 79,99), [fl] – (χ^2 = 4,93) – *яскраве освітлення*.

До національно-специфічних потрібно зарахувати фонестеми, які засвідчили значущі фоносемантичні зв’язки тільки з певними значеннями в окремих мовах. Так, в англійській мові яскраво виражений зв’язок фонестеми [bl] з поняттям *колір* (χ^2 = 33,5), [fl] – з поняттям *плоский* (χ^2 = 5,8), [tw] − з поняттям *обертання* (χ^2 = 45,4), [sn] – з поняттям *негативні емоції* (χ^2 = 10,4), [kr] – з поняттям *об’ємне приміщення*. Для німецької мови характерними виявилися такі зв’язки: [kr] – *гострий* (χ^2 = 7,80), [bl] – *колір* (χ^2 = 58,7), [fl] – *плоский* (χ^2 = 5,8). Для російської мови специфічні зв’язки: [p1] – *рівний* (χ^2 = 18,8), *вогонь* (χ^2 = 11,6), [dr] – *різати*, *відділяти* (χ^2 = 11,4), [br] – *недоліки* (χ^2 = 10,8), *рух* (χ^2 = 16,3). Відповідно, для української мови характерні такі асоціативні зв’язки фонестем: [p1] – *сповільнений рух* (χ^2 = 6,2), [kr] – *вертіти* (χ^2 = 5,2), [kl] – *бити* (χ^2 = 7,3). (Мінімальне значення дорівнює $\chi^2 \geq 3{,}84$, що відповідає 95% достовірності або $\chi^2 \geq 6{,}64$, тобто 99,9% достовірності).

Проаналізувавши функціонування фонестем та їхні зв’язки з семантикою лексичних одиниць, можна стверджувати: існує певний набір артикуляційних ознак фонем і фонестем, які перебувають у постійній динаміці, модифікуються й у відповідний часовий відрізок формують умовні статистичні *фоносемантичні константи*. У різні мовно-історичні періоди відбувається процес „набуття” фонестемами нового значення, оскільки рух, у якому перебуває мова, є повільним, але постійним, і в різні часові проміжки як фонеми, так і фонестеми в усіх мовах можуть набувати нових значень. Так, у кожній мові та групі мов відбувається процес розширення фоносемантичнихзв’язків фонем і фонестем, що знайшло свій відбиток через фоносемантичні константи в емоційному та експресивному забарвленні художнього мовлення.

Взаємозв’язок між мотивом тексту та його складниками – лексемами, морфемами, фонестемами та фонемами − можна простежити на матеріалі поезії. Так, на початку третього тисячоліття дискутуєтьсяпроблема щодо можливості використання музичних термінів „мажорності” та „мінорності” в лінгвістиці (Є. В. Данилов, О. П. Журавльов, Г. М. Іванова-Лук’янова, В. І. Кушнерик, І. Лєвий, Є. В. Орлова), що спонукає до розгляду участі фонологічної системи у формуванні художнього емоційно забарвленого тексту. Не менш проблемним є дослідження конотації на текстовому рівні.Прикладом конотативної змістовності текстуслугує поезія *мажорних*і *мінорних* мотивів поетів – представників чотирьох національних культур: англійської, німецької, російської та української. Експериментально встановлено, що зміст, тема, задум автора можуть передаватися певними голосними та приголосними, частота вживання яких у декілька разів перевищує їхню стандартну частоту, визначену частотними словниками досліджуваних мов (U. Hollmach, F. W. Housholder, G. Meinhold, F. W. Kaeding, Websters New Encyclopedic Dictionary).

Функціонування асоціативно-символічних значень фонем іприголосних фоносполучень – фонестем сучасних англійської, німецької, російської та української мов (зокрема, у поетичних творах представників англійської, німецької, російської та української національних культур), підтвердженорезультатами статистичного аналізу за допомогою критерію χ^2.

Асоціативно-звукова відповідність фонем та їх символічних значень у чотирьох мовах засвідчує, що в германських мовах фоносемантичні константи „мажорних мотивів” формуються з фонаційної ознаки „довгий”, „лабіальний”, „передній ряд”, „середнє і низьке підняття” та превалювання голосних [a:], [o:], [e:] (статистично значущий для англ. мови χ^2

=4,12, нім. χ^2 =4.0). Відповідно, якщо за приголосними та їхніми сполученнями йдуть голосні [a], [o], [e], то вони так само формують значення *ідилії*в тексті. Диференційні ж ознаки „короткий”, „лабіальний", „низьке та високе підняття”, „передній ряд” фонем /u:/-/ν/; /i:/-/⊥/ для зазначених мов закладають у поетичному тексті негативний („мінорний”) потенціал.

У слов’янських мовах „мажорні” мотиви формуються завдяки статистичній перевазі в тексті голосних [o], [i], [e] (рос. мова) та [o], [i] (укр. мова). Асоціацію з „мінорними” мотивами закладають голосні [и] (рос. мова), [e], [и] (укр. мова), їх фонаційні ознаки та статистична перевага в тексті. Отже, основою фоносемантичних констант „мажорності” є фонаційні ознаки: „середнє” та „високе” підняття, „передній” ряд, „лабіалізованість”, а „мінорності” − „низьке” та „середнє” підняття, „середній та передній” ряд, „нелабіалізованість”. Стосовно приголосних спостерігаємо спільну тенденцію до реалізації мажорних мотивів через [l], [m], [n], [v], тобто фоносемантична константа з фонаційними ознаками „сонорний”, „зімкнено-прохідний”, „носовий”, „боковий”, „щілинний” є у лексемах з позитивною емотивністю. Відповідно, мінорні мотиви формуються внаслідок функціонування у тексті приголосних [d], [t], [r], [ʃ], [g], [j], [k], тобто перевага за фонаційними ознаками „шумні”, „проривні”, „передньоязикові, середньоязикові, задньоязикові, альвеолярні, дрижачі”.

Проведений аналіз сприйняття поетичних творів на предмет вияву конотаційного аспекту асоціативно-символічного значення фонологічних одиниць уможливлює визначення конотації як *емотивно-образного ставлення мовця до позначуваної дійсності, як кодованого додаткового ознаково-емотивногоаспекта значення*, а фонему розглядати як *потенційного носія конотативного асоціативно-символічного значення.*

Список літератури

1.Бондарко Л.В. Основы общей фонетики / Бондарко Л.В., Вербицькая Л.О., Гордина М.В. – СПб. : Изд-во Петербугского ун-та, 2000. – 156 с.

2.Кушнерик В. І. Фоносемантизм у германських та слов’янських мовах : [монографія] / Володимир Іванович Кушнерик. – Чернівці : Рута, 2004. – 369 с.

3.Стеріополо О.І. Система фонем сучасної німецької мови та її реалізація у мовленні // Науковий вісник Чернів. ун-ту : Германська філологія. – Чернівці : Рута, 2003. – С. 23–28.

4.Українська мова. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 489 с.

Б. Лабінська
(Чернівці)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ СТУДЕНТАМ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Обґрунтовано теоретико-методичні засади викладання іноземних мов студентам немовних спеціальностей за професійним спрямуванням. Проаналізовано компоненти змісту навчання іноземних мов з урахуванням специфіки фахової мови у вищому закладі. Охарактеризовано сфери, види спілкування, теми, тексти, компоненти предметного і процесуального аспектів змісту навчання.

Ключові слова: *викладання іноземних мов, професійне спрямування, зміст навчання, компоненти змісту навчання.*

Представлены теоретико-методические основы преподавания иностранных языков студентам неязыковых специальностей за профессиональной направленностью. Проанализированы компоненты содержания обучения иностранных языков с учетом специфики профессионального языка в высшем заведении. Охарактеризованы сферы, виды речевой деятельности, темы, тексты, компоненты предметного и процессуального аспектов содержания обучения.

Ключевые слова: *преподавание иностранных языков, профессиональная направленность, содержание обучения, компоненты содержания обучения.*

The paper presents the theoretical and methodological principles of teaching foreign languages for professional purposes for the students with non-linguistic specialties. The components of the content of teaching foreign languages with consideration of specific traits of a vocational language in a higher institution have been analyzed. The spheres, types of communication, topics and texts, components of subject and procedural aspects of the teaching content have been characterized.

It has been proved that professionally directed learning of FL involves the formation in students the ability to communicate with foreigners in specific professional areas and situations on the basis of professional thinking features. The formation of foreign language competence is possible only under the condition of the